

Takács Albert

Az elegáns gondolkodás

Elgondolni csak azt tudjuk, amit a nyelv megjelöl. A nyelv nemcsak a gondolatok közlésének, hanem a világ megismerésének is az eszköze. A nyelv használata egyszerre jelzője a világról való tudásnak és a személyiségnek, aki a nyelv révén a világhoz viszonyul. Az emberi gondolkodás stílusát az eszmék határozzák meg. Az eszme a gondolkodási formák egyike, amelynek jellemzője a kontextualitás, a törekvés a gondolkodás egészében való elhelyezkedésre. További kritériuma a perspektivitás, a nyitottság a gondolkodás tartalmának és formájának gazdagodása felé. Egedy Gergely a konzervatív eszmevilág kutatója és reprezentánsa. Konzervatívnak lenni beállítottság, amelynek paradigmája, hogy hátrafelé gondolkodunk, de előre élünk. Konzervatívnak lenni annyi, mint a múlt, a jelen és a jövő között megtalálni a békés, élvezhető, kockázatarús nélküli átjárót. A politikai eszmék története kitűnő terep Egedy Gergely számára azt megmutatni, hogy a konzervatív szellem miként tehet eleget ennek a kihívásnak. Állítja, hogy korunk kiemelkedő értékűnek tartott politikai ideái között vannak olyanok, amelyeket csakis konzervatív gondolkodásmód alkotott meg. Egedy Gergely gondolkodásának eleganciáját annak felismerése adja, hogy eszméink nem egyszerűen vannak, hanem választjuk őket. Az eszmei gondolkodás akkor elegáns, ha felelős.

Alfred North Whitehead aforizmaként idézett mondása szerint az európai filozófia Platónhoz fűzött lábjegyzetek sorozata.¹ És valóban: mint oly sok filozófiai problémának, a megismerés jellegének, módjának és funkciójának első megfogalmazását *Platón* dialógusaiban találjuk. A gondolkodást magát azonban módszeres gondolkodás tárgyává *René Descartes* tette. A metódus lényege a deduktív levezetés, amelynek kiindulópontja csak olyan tétel lehet, amely bizonyításra nem szorul, hanem közvetlen *intuícióval* fogalmazható meg. A zárótétel akkor igaz, ha világos (*clara*) és határozott (*distincta*) ismereten alapul, vagyis az igazság kritériumát nem a gondolkodás tárgyával való megegyezés, hanem a gondolat *racionalitása* adja.² Ennek az univerzális érvényűnek szánt gondolkodási eszménynek először talán

¹ NORTH WHITEHEAD 1979: 39.

² DESCARTES 1980: 102 skk., 121 skk.

a *német romantika* állta útját. *Platón* ideája vagy *Descartes* igazságfogalma a szubjektummal szemben álló mozdulatlan valóságként jelent meg, a filozófiai romantika viszont megszüntette az alany függését gondolkodásának tárgyától, és a valóságot a szellem *teremtő* tevékenységeként határozta meg. A gondolkodás irányváltásának jellegzetes képviselője *Johann Gottfried Herder*, aki elmékedéseiben a történelmet a természeti fejlődés sajátlagos genetikus törvényszerűségek szerinti folytatásának tekintette, amelyet a humanitás eszméjének kiteljesedése alapján lehet megérteni.³ A német romantika a gondolatok kifejezésében *stiláris* változást is hozott, ami a filozófia szellemi élet más területeivel – elsősorban az irodalommal – való szorosabb kapcsolatának folyamánként következett be. Habár a romantika végtelen utáni vágya egy ideig még fenntartotta a gondolkodás egységét a világ valamennyi jelenségére, látásmódjával megnyitotta az utat a szellemtudományok önállósulása és a történelmi tudat kialakulása előtt. A szellemtudományokban nem a természeti törvényé a központi szerep, hanem a teremtő erőé, amelynek alkotásai történelmileg bégyazottak, gondolkodni róluk ezért időbeli elhelyezkedésük alapján lehet.

Ahogy egykor a természeti törvény volt az univerzális gondolkodás foglalta, úgy a magyar–amerikai történész, *John Lukacs* szerint gondolkodásunkat és tudásunkat gyökeresen átalakítja, ha a helyes történelmi tudat működésére alapozunk. „Valaminek a története, legyen szó bármiről, maga az a valami. A történelem nem társadalomtudomány, hanem az emberi gondolkodás elkerülhetetlen formája. [...] [e]lőre élünk, de csak hátrafele tudunk gondolkodni. [...] [a]hogy látásunk a kontrasztan alapszik, a jelenről való tudásunk alapja az, amit a múltból tudunk.”⁴ Már *Galilei* megsejtette, hogy a megfigyelő személye mindig ott van a megfigyelt természeti jelenség és a megfigyelés eredménye között, és ez a közbülső pozíció a megfigyelés tárgyára is kihat. A megfigyelt jelenség nem tökéletesen ugyanolyan objektív adottság mindenki számára. Valószínűleg hasonló kétely formálta *Descartes* értelem vezetésére szolgáló szabályait is, amikor a biztos tudás eléréséhez megelégedett a racionális gondolkodás matematikai szabályainak betartásával. *John Lukacs* számára a történelmi gondolkodás annak elismerését jelenti, hogy „az emberi tudás sem nem objektív, sem nem szubjektív, hanem személyes és résztvevő”.⁵ A történelmi szemlélet lényegét mutatja az *Owen Barfield*-től származó, *Lukacs* által idézett mondat: „a hegyek, amiket a huszadik század embere lát, nem azok a hegyek, amelyeket a tizennyolcadik századi ember látott.”⁶ Az ember történeti – írja *Heidegger* a nyelv

³ HERDER 1978: 425–435.

⁴ LUKACS 2005: 58, 61.

⁵ LUKACS 2005: 65.

⁶ LUKACS 2005: 128.

kifejező erejének határait feszegetve –, mert *idő*i (*zeitlich*), ezért minden „viszonyulása hangolt (*gestimmt*) és eme hangulat (*Stimmung*) által van beágyazva az egészében vett létezőbe”. Ez a hangoltság abban mutatkozik meg, hogy eszméhez igazodik (*ideegerecht*).⁷ Az eszme az igazság feltárulkozásának és el nem felejtésének gondolati létalapja, és szükségképpen történeti. Bele vagyunk tehát szöve a történelembe, amikor az igazságot szeretnénk kimondani. Ebből adódik az eszmetörténet szerepe és jelentősége a gondolkodásban.

Ha a 20. század filozófiai nézeteire tekintünk, feltűnő a nyelvfilozófiai irányzatok térhódítása. Még az újjáéledt ontológiákban vagy etikákban is kitüntetett elemmé vált a nyelv problematikája. A terjedő filozófiai felismerés lényege, hogy gondolkodni csak arról tudunk, amit nyelvi jellel meg tudunk jelölni, és gondolkodni csak annyira tudunk, amennyire azt a nyelvi jelölés megengedi. „Beszélni annyit tesz, mint kifejezésre juttatni elménk gondolatait.”⁸ Különleges hatása miatt elegendőnek látszik csupán *Wittgenstein* munkásságát említeni, aki a filozófia tévelygéseinek fő okát a homályos nyelvi formák pontatlan használatában jelölte meg. „Kifejezésformáink ugyanis számtalan módon megakadályozzák, hogy lássuk, mennyire mindennapi dolgokról van szó, s arra készítetnek bennünket, hogy kimérákra vadásszunk.”⁹ *Ludwig Wittgenstein* eszménye az olyan nyelvi jelek kialakítása volt, amelyek és az általuk jelölt tények közé nem kell semmilyen „köztes létezőt” feltételeznünk. Tökéletes nyelv az, amely önmagában elegendő a tárgy pontos jelölésére, azaz tárgyi nyelv, amelyet a *szintaxis* szabályai szerint alkotunk. Ha a jelölés pontosságához a nyelv újabb rétegére, metanyelvre is szükség van, akkor kénytelenek vagyunk a *szemantika* – legalábbis a nyelvfilozófiai pozitivisták szerinti – bizonytalan talajára lépni. A tárgyi nyelv a *szótár*, a metanyelv a *szótár használata*. A gondolkodás képessége, amelynek nyelvileg megjelölt tárgyakra van szüksége, általános emberi tulajdonság, mondhatjuk: fajspecifikus jellemző. Az angyalok nem gondolkodnak, minthogy nem emberek, hanem minden bizonynyal közvetlen tudásuk van minden mennyei létezőről. A gondolkodás művelete azonban a képesség egyszeri, megismételhetetlen, abszolút individuális megjelenése, más szóval: nincs két teljesen azonos gondolat, mint ahogy nincs mindenben megegyező két emberi lény sem. A tárgyi nyelvben – a szótárban – vannak olyan

⁷ HEIDEGGER 1967: 76, 87; 2003: 176, 185.

⁸ ECO 1998: 49.

⁹ WITTGENSTEIN 1992: 74.

jelölések – szavak –, amelyek a konkrét személy számára nem ismertek, vagyis nem tudja, hogy mit jelölnek vele. Ha valaki nem ismeri a „pitvar” szót, a valóság vele jelölt részét sem tudja azonosítani, tehát gondolkodni sem tud róla. Aki a pitvar szónak csak az orvosi jelölését ismeri, a valóságnak csak erről a darabjáról gondolkodhat. Ha azonban a gondolkodó ember tudja, hogy a jelölés építészeti és orvosi tárgyra egyaránt vonatkozhat, akkor választania kell, hogy a jelölést melyik tárgyra kívánja irányítani. A tárgyi nyelv használata során az ember mindig metanyelven *is* beszél. Különösen és érzékelhetően megnyilvánul ez az *ironikus* gondolkodásban.

A metanyelv ontológiai alapja – *Martin Heidegger*rel szólva –, hogy mindent hangol, mégis meghatározatlan és meghatározhatatlan marad, és így a legkevésbé meggondolttal esik egybe.¹⁰ Ámde a gondolkodás egyetlen eleme sem lebeghet a környezettől függetlenül. A metanyelv a tárgyi nyelv *sztuációhoz* kötött és *sztuációba* ágyazott használata, amely eleven *jelentést* ad a tárgyi nyelv jeleinek. A járdán olvadó téli csapadékra mondhatjuk, hogy „hó”, „latyak”, „sár”, de hogy a tárgyi nyelv szótárának melyik szavát használjuk, az a kifejezőmód sztuációs „hangoltságától” függ, és ennek megfelelően fejezi ki a gondolat valódi tartalmát. A tárgyi nyelv illékony feltételeknek, szándékoknak és körülményeknek megfelelő használata – vagyis az átlépés a metanyelv dimenziójába – az eszköze annak, hogy a gondolkodás eseménye közelségbe vagy érintkezésbe jusson tárgyával.¹¹ A személyes és részt vevő tudáshoz vezető gondolkodás nem más, mint a *sztuációhoz* választott nyelvi jelek folyamatba rendezése. A sztuációra vonatkozó nyelvi jelek műveletsort alkotnak, amely egyszeri, de generalizálható, vagyis minta lehet ahhoz, hogy más eseti gondolkodás is hasonló közelségbe vagy érintkezésbe kerüljön a már lezárult gondolkodás tárgyával. *Ez az elegáns gondolkodás első kritériuma.*

John Lukacs úgy vélte, hogy a valóság számunkra érzékelhető és felfogható sajátosságai nem megelőzik gondolkodásunkat, hanem folyományai annak.¹² A gondolkodás tárgyát képező nyelvi jelek *modellé* állnak össze, és ez a nyelvi jelekből álló modell teszi lehetővé, hogy a valóságot egyáltalán el tudjuk gondolni. Az elgondolhatóság modellje nem téveszthető össze a valósággal, nem teremti vagy tagadja azt, éppen ezért a gondolkodás elsődlegességének tézise nem állásfoglalás az idealizmus *versus* materializmus problémában. A gondolkodás prioritásának most említett tétele egyaránt érvényes mindkét filozófiai irányzatban. Annyit jelent, hogy amit nem tudok nyelvi jelekkel megjelölni, arról gondolkodni sem tudok, számomra ismeretlen, létezése számomra elrejtett, elfedett, álcázott, fel nem tárulkozó. A gondolkodás

¹⁰ HEIDEGGER 1967: 66; 2003: 186.

¹¹ LÉVINAS 1997: 131.

¹² LUKACS 2005: 107.

alapfeltétele, hogy viszonyulni tudjon.¹³ A gondolkodásnak a létezés feltárulkozását kiváltó hatásával egyébként Heidegger a *szabadság*, Lukacs a *felelősség* problémáját fűzi egybe. A két fogalomnak a gondolkodáshoz való kapcsolása a *második kritérium*, amelynek alapján a gondolkodást elegánsnak indokolt nevezni.

A gondolkodás lehetetlen, ha a tárgyi nyelv nem tartalmaz olyan szótárt, amely a valóság elemeinek jelölétére alkalmas jelöléseket tartalmazza. A valóságrészei, amelyek a megjelölés által gondolkodás tárgyaivá válhatnak, elvileg végtelen számúak, az a – nevezzük az egyszerűség kedvéért így – *szókészlet* viszont, amely megjelöl, a történelmi gazdagodás ellenére is szükségképpen véges. Ami ma esetleg egy jelenség kísérőjelenségeként megnevezés nélkül marad, holnap talán megjelölésének részévé válik, mindig van és lesz azonban a valóságnak olyan darabja, amelynek meg nem jelölése miatti rejtőzködése nem észlelhető, vagy valamely oknál fogva közömbös, hogy a gondolkozásban feltárul-e. A jelölésre használt szó a megjelölt tárgy lényegét természetesen soha nem meríti ki, pusztán arra kell alkalmasnak lennie, hogy a valóság jelölt része a sajátos szimbolizálás révén gondolkodás tárgyává tehető legyen, vagyis *el tudja határolni* a gondolkodás kiszemelt tárgyát azoktól a tüneteményektől, amelyek az adott esetben nem választott tárgyai a gondolkodásnak. Nem teljesül ez a követelmény, ha a „ló” megnevezést a lófélék családjába (*equidae*) tartozó *equus ferus caballus* alfajú házi ló mellett az elefántfélékhez (*elephantidae*) is hozzárendeljük, nem is beszélve arról, ha nyelvi takarékoskodás okán a lóca nevű ülőalkalmatosságot történetesen szintén lónak neveznénk. Mindemellett a nyelv használatának metanyelvi rétegében a több tárgyra vonatkozó azonos megnevezések közötti választás megbízhatóan elvégezhető. A szóhasználat szituációjából következik, hogy például a *rule* szó a szabályt, az uralmat vagy a szokást jelöli.

A nyelv történelmi formálódása és a gondolkodást szolgáló funkciója miatt nem tökéletes abban az értelemben, ahogy Wittgenstein a sakkjáték „nyelvét” – amelyben a bábuk megjelölése és használata egyaránt szigorúan definiált – ideálnak tekintette. Maga is elismeri azonban, hogy a nyelv nem szabályozott játék, hanem életforma, amelyben a szavak használata nem látható át. Mindaz, amit a megjelölés alapján névnek nevezünk, csak megközelítő értelemben az.¹⁴ A nyelv által mozgatott gondolkodás a világban való eligazodást segíti, és ennek a rendeltetésnek a tökéletlen nyelv is megfelel, feltéve, hogy a gondolkodó rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek a tárgyi nyelv esetlegességeit a metanyelv szituációs igényeihez igazítják. A szavak használatának végül is a szituációval kell adekvátnak lennie.¹⁵ Az elegáns gondolkodásnak ez a *harmadik ismérve*.

¹³ HEIDEGGER 1967: 86–87; 2003: 184–185.

¹⁴ WITTGENSTEIN 1992: 81.

¹⁵ RORTY 1994: 37.

Wittgenstein azt írta, hogy „valamit megnevezni ahhoz hasonlatos, mint amikor egy dologra egy névtáblácskát erősítünk”.¹⁶ A névtáblácska: a szó. Valamely tárgy nyelvi megjelölésének több módja is lehetséges, de én most csak két alaptípust szeretnék említeni.

Az első, az egyszerűbb jelölés (R) a megcélzott tárgyat körülhatárolja, és kiemeli a jelenségek tömegéből azzal, hogy elsődlegesen azonossá teszi a megnevező szóval (V). A jelölés vonatkozhat fizikailag érzékelhető tárgyra (gyűrű), de irányulhat elképzelt létezőre is (lélek). Akár ilyen, akár olyan tárgyra vonatkozik a jelölés, a megnevező szó *dologgá* válik, és a gondolkodásban önálló dologként jut szerephez. A szavaknak az a hétköznapi funkciója, hogy a gondolkodást éppen a dologiasult szóra koncentrálja: úgy gondolkozunk, mintha a tárgy és a megnevező szó között *azonosság* állna fenn, mintha a szó közvetlenül és teljeskörűen lefedné a tárgy lényegét. Emiatt válik lehetségessé például, hogy gyűrűt vegyünk fülbevaló helyett, ha gyűrű nevű ékszert szeretnénk. Az összefüggés tehát:

$$R \leftrightarrow V \text{ tehát } R \equiv V$$

A közvetlen jelölés meghatározott tárgyra vonatkozik, ennek pedig az a folyománya, hogy az így dologiasult szavak egy, a maguk tárgya szerint tagolt síkot képeznek. Mondhatjuk, hogy az ilyen szavak *egydimenziós* szavak. A gondolkodás azonban néha azt igényli, hogy a szó (C) meghatározott vonatkozású legyen, *de ne egyetlen* tárgyat jelöljön. A jelenségkörnyezettől nemcsak egy, hanem *zárt konjunktív* kapcsolatba rendezett több tárgyat (V_1, V_2, V_3, V_n) együtt is el lehet különíteni. Ilyenkor az „egy” valójában „egy egység”. A több egyenértékű – szükségképpen szavakból, és pedig elsődleges szavakból – konstruált tárgy második jelölésére szolgáló szó a *fogalom*. A fogalom azokat a szavakat jelöli meg tárgyként, amelyek előzőleg közvetlen tárgyból már szavakká váltak a maguk tárgyának vonatkozásában. A fogalomként funkcionáló szavak egymáshoz való viszonyukban szintén egydimenziósak, vagyis jelölési értékük azonos, az egytárgyú szavakhoz képest azonban egy másik, „felettes” szinten helyezkednek el, már csak azért is, mert az *operandusaikat* képező egytárgyú szavak átfogó megnevezései. A fogalom szavakról *indukció* útján képzett szó: szó a szavakról, az alábbi összefüggés szerint:

$$C = \Sigma [V_1 + V_2 + V_3 + V_n]$$

Ha a szavakról elmondható volt, hogy nem tökéletesen pontos nyelvi jelek, akkor ez még inkább érvényes a *fogalmakra*. A fogalom konjunktív szerkezetének zártságára

¹⁶ WITTGENSTEIN 1992: 24.

vonatkozó kritérium ugyanis meglehetősen rugalmasan kezelhető követelmény. Egyrészt azért, mert elemei újabb indukciós eljárásokban bővíthetők, azaz további elsődleges szavak tagolhatók be a fogalomba, s ennek az eljárásnak voltaképpen csak a tárgybeli homogenitás bizonytalan elve képezi gátját. Az óra könnyen nevezhető ékszernek, a díszkard talán lehet az ékszer fogalmának komponense, a ló, bármekkora kincs is, viszont már nem. A rugalmasság másik problémája, hogy a fogalom konjunktív elemei akár csökkenthetők is. A fogalom ebben az értelemben nem mennyiségi kérdés. Lehetséges, hogy egy fogalom meghatározott számú szó foglalataként keletkezett, utóbb azonban bizonyos szavak által jelölt tárgyakat már nem tekintenek a fogalomba tartozónak. Vita folyhat arról, hogy a fogalomnak legalább két önálló szóval megjelölt elemet kell-e magában foglalnia, vagy elegendő csupán egy is, vagyis arról, hogy meddig redukálható tartalmi összetettsége, az azonban érzékelhető, hogy a fogalom struktúrája „lefelé” is majdnem annyira nyitott, mint „felfelé”. A probléma teljes súlyával előttünk áll, ha például a tágabb, illetve a szűkebb jogfogalomra és annak következményeire vetünk pillantást. Mindebből kiviláglik, hogy a fogalmak sokkal inkább a *gondolkodás*, mintsem a valóság megragadásának eszközei.

A nyelvi megjelölés másik alaptípusa a *tudásszociológia* szemléletmódjával áll kapcsolatban. *Mannheim Károly* a gondolkodásról való gondolkodás szótárába két döntően fontos fogalmat vezetett be. Nézete szerint a természetről való gondolkodással szembeállítható kulturális gondolkodásnak saját útja van: ez pedig a *konjunktív megismerés*. (A konjunktív megismerés fogalma – K_m – természetesen egészen más, mint a fentebb említett konjunktív szerkezetű fogalom.) A konjunktív megismeréssel szoros összefüggésben álló fogalom: a *tapasztalatközösség*. A fogalomképzés nem pusztá megnevezéssel, hanem definiálással történik, amely olyan folyamat, amelyben az egyik fogalom a többi által definiálható. Elvileg tehát a fogalmak összessége önmagában zárt.¹⁷ A konjunktív megismerésen alapuló gondolkodás szakít azzal a lehetetlen és meddő kísérletezéssel, hogy egzakt és általános érvényű fogalmakhoz jusson, és beéri azzal, hogy a fogalommal (E) a jelenség lényegét nevezi meg, viszont megköveteli, hogy az így meghatározott fogalmat a gondolkodás visszaemelje abba az eleven közegbe, amelyből vétetett. A fogalom ily módon a lényegét – voltaképpen a sztereotípiát – jelöli meg, de *hozzá kell gondolni* azokat az élményelemeket (e_1, e_2, e_3, e_n) is, amelyek a fogalom létrejöttének tapasztalásterében esetlegesen léteznek. Sémája:

$$K_m = E + (e_1 + e_2 + e_3 + e_n)$$

¹⁷ MANNHEIM 1995: 209, 213.

A konjunktív gondolkodásban a fogalom viszonyfogalom, és valóságos jelentése csak a tapasztalatközösség számára van, pontosabban jelentése tapasztalatközösségről tapasztalatközösségre változik. *Mannheim* szerint a konjunktív gondolkodás megőrzi a fogalom *perspektivitását*. Egyetlen fogalom „sem érthető meg anélkül, hogy ne vennénk részt a hozzá tartozó életben”.¹⁸ A tapasztalástér, amelyben a konjunktív gondolkodás lehetségessé válik, a közösség, amelyben a fogalom explicit módon ki nem fejezett összefüggéseit a nyelv tárolja el. A konjunktív gondolkodás „hangulattal töltődve” láttatja a tárgyakat és a képződményeket.¹⁹ A konjunktív gondolkodás *közösségi beágyazottságú* gondolkodás, amelynek fogalmai nem közönseges fogalmak, hanem *közfogalmak*, vagyis *eszmék*. Az eszme a kollektív tudatban gyökerező gondolati jelenség, amely kijelöli a gondolkodás tárgyát, irányát és célját, vagyis a gondolkodásban több funkciót tölt be egyszerre: olyan fogalom, amely dinamikus és dinamizál. Az elegáns gondolkodás *negyedik kritériuma*, hogy alapjául eszmék szolgálnak.

Az eszme problémája mindig izgatta a filozófusok elméjét. *Descartes* úgy vélte, hogy az eszme azért feltétlen vezérlője a gondolkodásnak, mert vannak köztük velünk született, *a priori* észigazságok (*idea innata*), amelyek megelőzik a tapasztalatot, így függetlenek is attól.²⁰ *Leibniz* sem kételkedett abban, hogy bizonyos eszmék – az erkölcsiek mindenképpen – lelki hajlamként velünk született gyakorlati alapelvek, amelyek megszakítás nélkül hatnak minden cselekedetünkre.²¹ Az eszmék fontosságát, olykor elsődlegességét még *Marx* is elismerte, midőn arról értekezett, hogy „az anyagi hatalmat anyagi hatalommal kell megdönteni, ám az elmélet is anyagi hatalommá válik, mihelyt a tömegeket megragadja”.²² Nem kell végleges álláspontra jutnunk abban a kérdésben, hogy az eszmék elsődleges helyet foglalnak-e el a lét szerkezetében, vagy a létezés másodlagos jelenségei, a gondolkodás tárgyává tett tapasztalatok, ugyanis elég adalékot szolgáltatnak annak kijelentéséhez, hogy az eszméknek formáló szerepük van a történeti események alakulásában. Így tesz *John Lukacs*, midőn kiélezett formában leszögezi: a szellem elsődleges az anyaggal szemben, és az a lényeges, amit az emberek kollektív vagy nemzeti múltjukról gondolnak. Végül is: a történelemmel kapcsolatos eszméik formálják jelenüket és jövőjüket.²³ Az eszmetörténeti gondolkodásban ez a kiindulópont nem mondható szokatlannak.

¹⁸ MANNHEIM 1995: 224, 226.

¹⁹ MANNHEIM 1995: 229.

²⁰ DESCARTES 1994: 48.

²¹ LEIBNIZ 2005: 58.

²² MARX 1977: 13.

²³ LUKACS 2005: 142, 151.

Isaiah Berlin bizonyos értelemben szintén az eszmék elsőbbségét állítja, midőn arról értekezik, hogy a történelem nagy mozgalmait az emberek fejében lévő eszmékkel kezdődtek, még ha igazi cselekvési útmutatóvá akkor lettek is, amikor vízióvá alakultak.²⁴ A gondolkodás konjunktív struktúrájából is következik, hogy eszméink nem egyszerűen adóttak, nem csak úgy vannak, hanem *választjuk* őket. Ebből az is ered, hogy *felelősek* vagyunk azért, amit gondolunk, felelősek vagyunk választott eszméinkért is. Ha lehántjuk az osztályharcos aktivizmus rétegét, és meghagyjuk a lehetőséget, hogy az irracionalizmus kritikája a racionalizmus kritikájává is válhat – és miért ne tehetnénk meg, ha a konjunktív gondolkodás megengedi, sőt érzékenysége éppen ezen alapul –, akkor el is fogadhatjuk *Lukács György* tézisét, miszerint nincs „ártatlan” világnézet.²⁵ Az eszméért való felelősség, az eszme erkölcsi tartalmának és annak tudata, hogy az ember képes megválasztani, mi szerint és hogyan éljen – ez az elegáns gondolkodás ötödik kritériuma.

Írásomat kezddhettem volna azzal is, hogy *Egedy Gergely* gondolkodása elegáns, személyében egy elegáns gondolkodó áll előttünk. Úgy véltem azonban, hogy ez a sietős kitarulkozás minden bizonnyal zavarna egy elegáns gondolkodót. Talán érzékelhetővé vált, hogy nem véletlenül neveztem meg – kissé kibontva – az elegáns gondolkodás öt kritériumát, mert ezek az ismérvek külön-külön és együtt formajegyként mindig jelen vannak Egedy Gergely munkásságában, akkor is, ha országtörténetet ír, akkor is, ha aktuális politikai eseményeket elemez, és akkor is, amikor az eszmei alapú gondolkodás csomópontjait mutatja be.

Az eszméről és az eszmékben való *helyes* gondolkodásnak megvan az a különlegessége, hogy az eszmének nem lehet igazságértéket tulajdonítani. Erős a kísértés ugyan az eszme igazságának bizonyítására vagy cáfolatára, ez az út azonban szinte kivétel nélkül az eszme elfajulásához vezet. Az eszme a gondolkodásban megőrzi perspektivikus nyitottságát, elfajult változatai viszont – mert gondolkodás eredményeképpen az igazságot keresik – növekvő mértékben zárttá válnak a jövő előtt. Az igazságnak végpontja van, és nem távlata. Az *ideologikus* gondolkodás már rákerült erre a lejtőre, a *propaganda* semmilyen jövő felé nem halad, az *utópikus* gondolkodásból pedig azért hiányzik a perspektíva, mert nincsenek a jelenben gyökerező foglmai. Az eszme megőrzi viszonyulási képességét, elfajult változata viszont – különböző okok miatt és különböző mértékben – képtelenné válik erre. Már-már becsmérőlen

²⁴ BERLIN 1996: 11.

²⁵ LUKÁCS 1974: 4.

hangzik, ha azt állítjuk az eszméről, hogy *használati értéke* van. Használhatósága azon múlik, hogy rendelkezik-e a gondolkodás megalapozásához és megújuló irányításához szükséges fogalmi energiával. Kijelenthetjük tehát, hogy az eszme nem azért eszme, mert ezzel a megjelöléssel illetjük, hanem azért, mert képes a gondolkodásban sajátos funkcióját betölteni.

Az eszme funkciója szerint bizonyos problémák megoldásának gondolati sémája, perspektivikusságát azonban azért kell megőriznie, mert minden megoldás egyben új helyzetet is teremt a maga új nehézségeivel és megoldási igényeivel. A következmények következményeiről csak úgy lehet gondolkodni, ha olyan eszmékre alapozunk, amelyek prioritásokat állítanak fel, de nem véglegesek és nem abszolút érvényűek. *Mannheim* ki is mondja, hogy a konjunktív gondolkodásban megjelenő eszme nem általános vonatkozásokat rögzít, nem definíció, azaz *nem lehet* általános érvényű. Ez a sajátosság veszélyeket rejt magában, amelyek lényegét úgy lehetne leírni, hogy az eszmét a gondolkodás képes *relativizálni*, de az eszme természeténél fogva *nem relatív*. Minden eszme valamilyen történelmileg létező célra tekintettel gondolja el a valóságot, így az eszmei konstrukciók – céljaik diverzitása alapján – ellentétben is állhatnak egymással. Ettől azonban az ütközésbe került eszmék még nem válnak relatívvá. Relativizálásuk akkor megy végbe, ha a konfliktusba került eszmék valamelyike nem mintát ad a többivel szemben, hanem kizárja a szembenállás és a választás lehetőségét. A relativizálás nem abszolút érvényre tör, hanem kizárólagosságra. *Isaiah Berlin* a következőképpen mutatja meg a relativizáló gondolkodás működését: „Én a kávé szeretem, te a pezsgőt. Más az ízlésünk. Ezen túl nincs mit mondani.”²⁶

Ha a relativizálás csapdáját elkerüljük, vagy legalábbis tisztában vagyunk a csábításával, akkor nyugodtan gondolkodhatunk akár ellentétes eszmékről is, mert számos életforma, életcél, erkölcsi cél létezik. A gondolkodásban sok eszme volt, van, lesz jelen, számuknak azonban gátat szab, hogy azoknak mindig a többi eszme *közt* kell elhelyezkedniük. Lelőhelyük a gondolkodás, és nem az állítás horizontja. Szépen ismerte fel az eszme gondolkodásban elfoglalt helyét *Concha Győző*, midőn arról értekezett a liberális és a konzervatív elv viszonya kapcsán, hogy az eszme – mint rész – valami minőségileg különöst, egyénit jelent az egészben.²⁷ Azért különös, azért eszme, mert az egész részeként gondolja el magát, nem pedig egészként. A relativizáló gondolkodás elemeire pedig számos drámai példát találunk *Houston Stewart Chamberlain* eszmei áramlatok alapjait tárgyaló terjedelmes könyvében.²⁸

²⁶ BERLIN 1996: 24.

²⁷ CONCHA 2005: 200.

²⁸ CHAMBERLAIN 1912: 535 skk.

Nála az eszme nem a közösség részének az egészbe illeszkedő gondolkodási rendje, hanem a közösség fölé emelt harci jelszó.

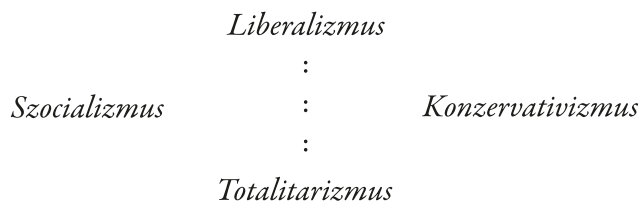
Egedy Gergely írásainak bármelyik oldalába olvasunk bele, ott a gondolkodásba beépülő eszme olyan felfogásával találkozunk, amely közösséget feltételez és közösséget épít. Az eszme közösségi kötöttsége annak az ellentétpárnak az egyik oldalát hangsúlyozza, amelyet *Tönnies* a közösség és a társadalom²⁹ szembeállításával próbált megragadni, de amely a kultúra és a civilizáció fokozatbeli különbségében is jelen van. Az eszmei alapú gondolkodás – még a tudományosság magas fokán is – megtart valamit a régi közösségeken belül egykor folyt archaikus elbeszélő közlési módokból, mert az eszmét akkor is kollektív képzetként gondolja, ha megfogalmazása történetesen nagyon is meghatározott személyhez kötött. *Egedy* persze nem a tudásszociológia rendszerének üres fiókjait tölti meg gondolataival, de azt hiszem, *Mannheim* az övéhez hasonló gondolkodási stílust tarthatott szem előtt, amikor megalkotta a gondolkodás strukturális elméletét. *Egedy Gergely* gondolkodásának érzékenységet és perspektivikusságát az adja, hogy a „tárgy”, amely az eszme középpontja, *van*, a gondolkodás pedig *vonatkozik* rá. A gondolkodás eszmei tartalma változhat, de a tárgyra való vonatkozás művelete megmarad. E két mozzanat együttese miatt lehetséges, hogy az eszme érvényes legyen olyan emberek számára is, akik a tárgyról való tudás különböző és egymást nem is szükségképpen átfedő elemeivel rendelkeznek. Mindebből az is kitűnik, hogy az eszmei alapú gondolkodásnak *eszmetörténeti* gondolkodásnak kell lennie. Ezt a követelményt egyébként *Egedy* terjedelmesebb munkái előszavában többnyire kifejezetten meg is fogalmazza.³⁰

A gondolkodás sok eszmét tartalmaz, még ha számuk nem is végtelen, sőt tetszés szerint nem is szaporítható. Korábban utaltam rá, hogy eszméink nem egyszerűen vannak, hanem választjuk őket. A választás nem úgy néz ki, mint a sietős vásárlás, amikor taláломra lekapkodjuk a polcról azokat az árukat, amelyekről úgy véljük, hogy hamarosan szükségünk lesz rájuk. A választás – különösen, ha az eszméinkért való felelősség mélyére nézünk – maga is eszmei gondolkodás. Gondolkodásunk eszméi között fennáll valamiféle vonzási kapcsolat, és az ebbe a vonzásba eső eszmék sűrűsödési alakzatot mutatnak a többi halmazában. Mint amikor felhők jelennek meg az ég kékjében. Ha eltekintünk ettől a hasonlattól – és lemondunk a háromdimenziós képzelőerő előnyeiről –, és azt mondjuk, hogy bizonyos eszmék azért vonzanak másokat, mert ugyanabba az irányba vezetik a gondolkodást, akkor eljutottunk az *eszmei irányzatok* fogalmához. Az eszmei irányzatok klasszifikálása természetesen annál jobb, minél pontosabb és finomabb besorolást kínál az egyes eszméknek,

²⁹ TÖNNIES 1983: 57 skk.

³⁰ EGEDY 2014: 13–14.

s ezzel a művelettel a többihez viszonyított közelség vagy távolság képzetét is beviszi a gondolkodásba. Írásom céljához nem szükséges az eszmék periódusos rendszerének felvázolása, elegendő a durvább kategorizálás is. *John Lukacs* idézi az izmusok haszontalanságával kapcsolatban azt a szellemességet, hogy „[a]ll the Isms are Wasms”,³¹ de ez inkább az átmeneti, atipikus izmusok növekvő jelentőségére hívja fel a figyelmet, nem pedig arra, hogy az izmusok halottak lennének. Mindezekre tekintettel a következő egyszerű osztályozás kínálkozik, amely azt is érzékelteti, hogy a szocializmus *par excellence* baloldali eszmei irányzat, a konzervativizmus jobboldali, a liberalizmusnak és a totalitarizmusnak pedig vannak bal- és jobboldali változatai is:

Egedy Gergely eszmetörténeti munkáiban a *konzervatív* eszmék természetét és szerepét vizsgálja. Írásaiból – azokból is, amelyek köztörténeti jellegűek – kitűnik, hogy a konzervatív eszmevilág nemcsak tudományos vizsgálódásainak tárgya, hanem *személyes választása* is, amelyről nyugodtan állíthatom, hogy a választás következményeivel számoló, azokat vállaló *erkölcsi választás*.³² Az elbeszélő jelenléte az elbeszélésben a történetírás módszertanának régóta vitatott kérdése. Azt gondolom, hogy az olvasó számára az adja meg a közlés megértéséhez szükséges autonómiát, ha az elbeszélő olykor szemérmesen saját pozícióját is megmutatja.

A konzervativizmus – mint az egyik „alapizmus” – meghatározásának és értelmezésének természetesen óriási irodalma van. A szerzők többsége lajstromba szedi azokat a vonásokat, amelyek a konzervatív eszmék tartalmát és a konzervatív gondolkodást jellemzik. Rövidsége ellenére alapvetőnek tartott munkájában *Robert Nisbet* például a konzervativizmus dogmatikájának hat alapelemét nevezi meg.³³ *Roger Scruton* – számos nagy hatású munkájának egyikében – kilenc fejezetre tagolva kilenc olyan fő szempontot nevez meg, amely alapján a gondolkodás konzervatívnek minősíthető, utalva arra, hogy az egyes kritériumokat súlyozva kell számításba venni.³⁴ *Michael Oakeshott* a gondolkodás összetettségére és egyediségére figyelmeztet, midőn kijelenti,

³¹ LUKACS 2005: 155.

³² EGEDY 2014: 15.

³³ NISBET 1996: 39 skk.

³⁴ SCRUTON 2002.

hogy nincs ellentmondás abban, ha valaki konzervatív a kormányzás dolgában, míg minden másban radikális.³⁵ A konzervatív eszme és a konzervatív gondolkodás kritériumait nyilvánvalóan ismeri *Egedy Gergely* is. Pontosan meg tudja állapítani, hogy az államról, az egyházzal vagy a tulajdonról kialakított eszme adott formájában a konzervatív gondolkodás körébe tartozik-e, vagy sem, de még azt is, hogy ha nem, akkor milyen más eszmerendszerhez sorolható. A konzervativizmusról szóló szép esszéjét *Oakeshott* azzal indítja, hogy konzervatívnak lenni *beállítottság*, amely hajlamosít bennünket bizonyos típusú gondolkodásra és cselekvésre, majd kifejti, hogy ez az attitűd a megőrzést, a megművelést, a javak élvezetét és a veszteség feletti fájdalmat az újdonság és a lehetőség keresése elé helyezi.³⁶ *Egedy Gergely* egy lépéssel hátrábbról kezdi vizsgálni a konzervatív beállítottság jellemzőit, éspedig onnan, hogy miért alakul ki egyáltalán konzervatív gondolkodás és cselekvés. Az eszmék keletkezésében és irányokká rendeződésében az eredet: az életmód, amely tradíciókban, szokásokban, előítéletekben ölt testet. A többes számok használatának különös jelentősége van, mert ha az életmódot úgy fogjuk fel, mint amit egyetlen tradíció, szokás, előítélet formál meg, akkor ez biztosan nem kedvező feltétele az eszmék kialakulásának. Az életmód gondolkodásra gyakorolt hatását ott lehet a legjobban tanulmányozni, ahol annak nem igazán voltak előzményei, ahol tehát egy életmód születése tisztán áll előttünk. Ezért van különös jelentősége annak a gondolkodási stílusnak, amelyet *Huizinga* „amerikai szellemnek” nevez, s amelynek mozgató elveként a fizikai és a szellemi magatartás pragmatizmusát jelölte meg.³⁷ Gondolati tartalmát illetően a pragmatizmus alapvetően *pluralis*.

Az Egyesült Államok létrehozásában szerepet játszó férfiak nagy eszmetörténeti műveltséggel rendelkeztek ugyan, de az új nemzetnek – mint azt *Gordon S. Wood* elég meggyőzően kimutatja³⁸ – a kezdetekkor nem volt határozott szellemi doktrínája, hacsak az nem, hogy azon a földön szélsőségeknek nincs helye. Ha a maguk életmódjához illő mintákat kerestek, akkor azok a gondolati formák jöhettek szóba, amelyek *kiegyensúlyozott* eszméket hordoztak magukban. A puritán vallási szemlélet erre nem volt megfelelő, mert lényegét tekintve szemben állt az életformák minimális pluralizmusával, és eszmék helyett valójában dogmák képezték a tartalmát. Az extremitások elkerülésének útjává a *republikánus gondolkodás* vált, amelynek centrumában nem a ma köztársaságnak nevezett államforma áll, hanem inkább a kiegyensúlyozott politikai szerkezet, amely a *képviselő* elvére épül. Ez a gondolkodásmód számos

³⁵ OAKESHOTT 2002: 452.

³⁶ OAKESHOTT 2002: 431 sk.

³⁷ HUIZINGA 1930: 359 skk.

³⁸ WOOD 1998: 59, 100, 472 skk.

eszmének válhat a forrásává, amelyek közül később egyeseket konzervatívnak, másokat liberálisnak neveztek. A republikánus gondolkodás mint közös alap arra is vezetett, hogy a fokozatosan szétágazó két eszmerendszer lényegében az önállósodás után is *egymáshoz képest* határozta meg magát. A konzervativizmus és a liberalizmus az amerikai eszmeiség talaján mást jelent, mint Európában, lényegében mindkettő viszonyfogalom, amelynek valóságos és teljes értelme egymásra vonatkoztatva adható meg.³⁹ Az eszme ilyen viszonyulások felfogása jellemző *Egedy Gergely* eszmetörténeti gondolkodására, és ez teszi eszmetörténeti gondolkodását egészzé, még akkor is, ha rendszere természetesen csak válogatott eszméket foglal magában.

Szabó Miklós széles eszmetörténeti panorámát nyitó posztumusz monográfiájában meggyőzően mutatja ki a konzervatív gondolkodás más eszmei irányzatokra és történelmi eseményekre reagáló jellegzetességeit, amelyeket ebben a sajátos *gondolkodási* értelemben – de csak ebben, és nem politikai magatartásként – reakciónak is nevezhetünk. Az igazi konzervativizmus nem a múlt, hanem a „közeledő jövő eszméje”.⁴⁰ Hogy az eszmék ilyen *relacionista* felfogása milyen haszonnal teszi perspektivikussá a gondolkodást, arra nagyon jó példa egy kiváló konzervatív felfogású és egy nem kevésbé kiváló liberális eszmeiségű szöveg egyidejű tanulmányozása. Korábban már idézett értekezésében *Oakeshott* négy csomópont köré rendezve sorra veszi a konzervatív gondolkodás szerinte meghatározó intellektuális és emocionális elemeit. Szövegének jelentése és üzenete tökéletesen világos. Ha azonban felfigyelünk *Friedrich A. Hayek* hasonló színvonalú és stílusú – *Miért nem vagyok konzervatív?* című – utószavára⁴¹ a liberális szabadság normatív rendjéről szóló könyvében, sokkal teljesebben értjük *Oakeshott* mondanivalóját. A vonatkoztatás természetesen akkor is gondolati hasznot hoz, ha irányát megfordítjuk, és *Hayektől Oakeshott* felé vezetjük. *Egedy Gergely* eszmékre vonatkozó gondolkodását ugyanez a nyitottság jellemzi, annak az eszmetörténetben rejlő lehetőségnek a kiaknázásával, hogy a viszonyba (szembe-) állítást maga végzi el, vagy jelzi az eszmék kapcsolódási (ütközési) pontjait.⁴²

A viszonyítottság – mondani sem kell – nem azonos értelmű a viszonylagossággal. Az eszmék nem magukban léteznek, hanem az egymáshoz való viszony struktúrájában. Az eszmék közötti viszony elismerése nem arra hív fel, hogy tartalmuk – elveik – áthassa egymást, vagy keveredjen, s ily módon eredeti alakzatához képest valami semlegesebb harmadik képlethez vezessen. Az eszmék viszonyát nem egy „korszellem” állítólagos törvénye állapítja meg, következésként a rá való hivatkozás semmilyen

³⁹ EGEDY 2014: 23.

⁴⁰ SZABÓ 2003: 18.

⁴¹ HAYEK 2006: 343 skk.

⁴² EGEDY 2014: 231–251.

felmentést sem ad a gondolkodás torzulásaira, amelyek az eszmék viszonyba állítása helyett egymás mellé állításukból eredtek. A második világháború után az újjáéledt természetjog eszméje nyilvánvalóan a nemzeti szocialista jogfogalomhoz való viszonyulásban alakult ki. Az új természetjog *Gustav Radbruch* által kidolgozott híres formulája – a törvényes jogtalanság (*gesetzliches Unrecht*) és a törvény feletti jog (*übergesetzliches Recht*) szembeállítás a jogfogalmon belül⁴³ – semmilyen engedményt vagy elismerést nem ad a náci jogfogalomnak, hanem arra vonatkoztatva határozza meg magát. Az eszmék közötti viszony jelentőségének felismerése – ha szabad ezzel a hasonlattal élni – olyan, mint a bolygók mozgása. Mindegyik saját pályáján halad, de azért, mert a gravitáció ezen a pályán tartja. Az eszmék közötti viszony e felfogása nem az eszme tartalmát határozza meg, hanem helyét és funkcióját jelöli ki. Az eszmei gondolkodásban ez az egyik, talán a legfontosabb biztosítéka annak, hogy ne jöjjön létre az „eszmék zsarnoksága”, amely előbb-utóbb az emberek zsarnokságába torkollik.

Egedy Gergely – hogy csak plauzibilis példákat említsek – az eszmével kapcsolatos helyes gondolkodás mintájának tekinti és ennek megfelelő rokonszenvvel tárgyalja *Edmund Burke* francia forradalomról írott reflexióit és *Henry Adams* liberális elvek érvényesülését vizsgáló Amerika-történetét. *Egedy* eszmetörténetének ezen fejezeteiben – miként a többiben is – nemcsak egy-egy eszme finoman megrajzolt képe kap helyet, hanem annak a gondolkodásmódnak az általánosabb összefüggéseket mutató elvei is, amelyek azt funkciójának betöltésére alkalmassá teszik. Ha az eszméről való gondolkodás figyelmen kívül hagyja a fentebb említett viszonyuló szemléletet, könnyen *elméletté* válik. Az elméletben mindig benne rejlik az általános prognosztizálás igénye, ezért az eszmével ellenétben nem egy perspektíva felé halad, hanem a végpont felé. Ennek a gondolkodásmódnak a közismert példája *Francis Fukuyama* prófécija a történelem végéről és az utolsó emberről.⁴⁴ Ma nem nagyon szokás gondolkodás tárgyává tenni, de a *marxizmus* történelmi materializmusa ugyanehhez az abszurditáshoz vezetett. Ha *Egedy Gergelyt* olvasunk, gyorsan megértjük, hogy miért nem szabad egy eszméből elméletet felépíteni. Mindez a legkevésbé sem jelenti, hogy az elmélet valami rossz vagy felesleges lenne. Egyszerűen arról van szó, hogy más a gondolkodásban betöltött funkciója. *Egedy* egy helyütt megjegyzi, hogy a konzervatív gondolkodás kritikus pontja az elmélethez való viszony,⁴⁵ én azonban – tőle némileg eltérően – úgy vélem, hogy az elmélet hiánya kevesebb eltévelyedést okoz a gondolkodásban, mint ha eszméi nem lennének. A gondolkodásnak az eszme a sarkköve, nem az elmélet.

⁴³ RADBRUCH 1973: 339–350.

⁴⁴ FUKUYAMA 1994: 409–464.

⁴⁵ EGEDY 2005: 16.

Egedy Gergely az eszmék történetében igen nagy jelentőséget tulajdonít az amerikai alkotmánynak és az alkotmány elfogadtatása érdekében írott 85 cikkből álló sorozatnak, amely *A föderalista (The Federalist Papers)* címmel⁴⁶ összegyűjtve meg is jelent 1788-ban, és amely sokak szerint az amerikai politikai gondolkodás „megszentelt” dokumentumainak egyike.⁴⁷ A cikkek szerzői közül *James Madison* és *Alexander Hamilton* önálló írásai alapján is az eszmetörténet klasszikusai közé tartozik, míg *John Jay* gondolkodói teljesítménye kisebb. Az alábbiakban azoknak az eszméknek egy részét veszem sorra, amelyeket az alkotmány és a cikksorozat kapcsán *Egedy Gergely* szükségesnek tartott kiemelni.

Az alkotmányozókat és a föderalistákat érthetően a hatalom forrásai és korlátozásának kérdései érdekelték, ami tökéletesen érthető, hiszen az addigi konföderáció helyébe tervezett föderáció új állam volt, előzményénél lényegesen nagyobb hatalommal. *Machiavelli* azzal hozott újat a politikai gondolkodásban, hogy a vizsgálódás középpontjába a *hatalom természetét* állította. Az újkori szerződéses államfelfogások (például *Thomas Hobbes* és *John Locke*) többé-kevésbé egyetértettek abban, hogy a hatalom természetét az emberek természete határozza meg. Ennek ellenére kevésbé tudatosított eleme a politikai filozófiának és az alkotmányelméletnek az *emberkép*. Számos tévedés és illúzió vezethető vissza arra, hogy elhanyagolták annak az emberképnek a megvilágítását, amelyet a politikai eszmék kereteznek. *Egedy Gergely* elfogadhatónak tartja azt a szemléletet, hogy az embernek nincs eleve meghatározott természete, amelynek determinánsai szerint gondolkodik és cselekszik.⁴⁸ Az ember olyan, amilyen, néha jó, néha rossz, néha boldog, néha boldogtalan, olykor bátor, máskor gyáva. Az ember reálisan szkeptikus felfogása a konzervatív jellemzők kánonjának az alapköve, és ez az egyik döntő elem, amely a konzervatív gondolkodást megkülönbözteti a racionálisan optimista liberális nézőpontoktól. Az amerikai telepesek puritán prédikátorai viszont azt hirdették, hogy az ember eredendően bűnös és bűnben él, nem természetellenes igazságtalanság tehát, ha az ember sorscsapásoknak van kitéve. A pesszimista és a liberális gondolkodás ezen optimista emberképéhez képest a konzervatív felfogás egészen más és eszmei konzekvenciáiban *realistán* – de nem boldogtalanul – *pesszimista*: olyan hatalomra van szükség, amely az ember természetének jó és rossz tulajdonságait egyaránt képes kormányozni.

⁴⁶ HAMILTON–MADISON–JAY 1961; 1998 (magyar fordításban). Hivatkozásom módja: a szerző, a cikk sorszáma, a könyvbeli oldalszám.

⁴⁷ JANDA–BERRY–GOLDMAN 1996: 58.

⁴⁸ EGEDY 2014: 35.

A konzervatív gondolkodás emberképe nemcsak a hatalmi cselekvés számára jelent fogódzókát, hanem közvetlen morális jelentősége is van, amely a tekintély tiszteltében és a szenvedélyek féken tartásában mutatkozik meg. *Egedy Gergely* számára az antropológiai pesszimizmus olyan gondolkodásmód, amely nem bénító, hanem teremtő erővel bír, és alapul szolgálhat a moralitás elveihez és a morális cselekvéshez: egy újfajta humanizmus elterjedéséhez.⁴⁹

Ezzel kapcsolatban csak egy érdekes nézetre szeretnék utalni – az igazolás vagy a cáfolat szándéka nélkül –, miszerint a gondolkodás tárgya annak az embernek a képe is lehet, aki *fél*.⁵⁰ A politikai eszmék között kellő arányban jelen kell lenniük olyanoknak, amelyek azt fejezik ki, hogy mi az, amitől az emberek félnek, amit biztosan nem szeretnének. A 17. század végi amerikai gondolkodásban széles körben elterjedt volt az a nézet, hogy három hatalomgyakorlási formától kell félni: a monarchiától, az arisztokráciától és a demokráciától. Eszménykép tehát az a hatalom, amely az emberi rosszat és jót kormányozni tudja, és amelyben a félelem forrásai el vannak torlaszolva. A félelem problémáját az amerikai gondolkodás úgy igyekezett megoldani, hogy a közhatalom gyakorlásának intézményesített rendjébe mindhárom uralmi formát beépítette, s ezzel valósággá tette a *vegyes kormányzat*⁵¹ *Polübiosz* óta sokak által kíváncsnak tartott eszméjét. *Egedy Gergely* szerint⁵² közvetlen hatása azonban a 18. század elejére egyre határozottabb alakot öltő brit parlamentarizmusnak volt, amely az önkényuralom és a népuralom veszélyei és tapasztalatai ellenében alakította ki a maga politikai gyakorlatát, jöllehet a kortárs amerikai politikai gondolkodásra nagy befolyással bíró *James Madison* a brit minta korrigálandó elemeire is felhívta a figyelmet.⁵³

Az uralom gyakorlásának különböző elveket követő formái inkább csak szimbolizálják a hatalom mérséklésének igényét, de a vegyes kormányzati rendszer önmagában nem biztosítéka a korlátozott hatalomnak. Az amerikai alkotmány szellemi atyjai és első magyarázói ezért intézményesíthető eszméket is megfogalmaztak az új állam berendezkedését illetően. *Egedy* rámutat, hogy *Hamilton* is, *Madison* is oszthatatlannak tartotta a szuverenitást, amelynek eredője és viszonyítási pontja a nép.⁵⁴ Felfogásukban a végső és legerősebb hatalom a nép, éppen ezért a nép hatalmának is a korlátozás, a mérséklés követelménye alá kell tartoznia. Az ehhez kapcsolódó megfontolás oda

⁴⁹ EGEDY 2014: 97 skk.

⁵⁰ SAJÓ 1995: 18 sk.

⁵¹ POLÜBIOSZ 2002: 389 skk.

⁵² EGEDY 2014: 38.

⁵³ James Madison, no. 47, in HAMILTON–MADISON–JAY 1961: 301–302 [1998: 357].

⁵⁴ EGEDY 2014: 39.

vezet, hogy az állam *valamennyi* intézménye – értelemszerűen a maga hatáskörének keretei között – a nép hatalmát gyakorolja, az állam elkülönült hatalmi ágazatai tehát nem megosztják a szuverén hatalmat, hanem *osztozkodnak* rajta. A törvényhozás, a végrehajtás és az igazságszolgáltatás egyaránt a nép hatalmának megjelenési formája. Ennek a szemléletnek a hordereje nyomban érthetővé válik, ha szembeállítjuk vele Magyarország Alaptörvénye B) cikkének (4) bekezdését, amely így szól: „A nép hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.”

A mérsékelt hatalom eszméjéhez kapcsolódik a köztársasági gondolat: a *republikánizmus* eredeti amerikai elve. Ha a legerősebb hatalom a népé, akkor ennek a hatalomnak a mérséklése, „megszelídítése” külön alkotmányos konstrukciót is igényel. A nép hatalma a demokratikus elvvel áll szoros összefüggésben, de a demokratikus hatalomgyakorlás nem jelenhet meg nyers és közvetlen formában, hanem csak úgy mint *képviselési demokrácia*. Republikánus kormányzat ott van, ahol képviselési demokrácia van, ahol a kormányzatot a nép választott képviselőkre bízta (*delegation of the government*). Ebben az értelemben a „köztársaság” nem egy államforma semmitmondó megnevezése – hiszen lássuk be: a köztársaság államformaként semmi más nem jelent, mint hogy „nem monarchia” –, hanem a képviselési demokráciát magában hordozó eszme. A „tiszt” demokrácia *Madison* számára nem köztársaság.⁵⁵ Amikor a philadelphiai alkotmányozó konvenció befejezte munkáját, az épület előtt összesereglett kíváncsiskodók megkérdezték a távozó *Benjamin Franklint*, hogy milyen kormányzati formája lesz az új nemzetnek. Franklin azt válaszolta: köztársaság, ha meg tudják őrizni.⁵⁶ Nyilvánvaló, hogy mit fejezett ki a köztársaság fogalmának használatával. Azt hiszem, a köztársaság ilyen értelmezése legalább akkor hasznos lehet, amikor egy alkotmány államnevet választ az ország számára.

Egedy Gergely gyakran, de a legplasztikusabban talán *Burke* esetében utal a konzervatív gondolkodás változáshoz való viszonyára, amelyről a konzervatívok azt gondolták, hogy annak fokozatosan, minél kevésbé érzékelhető módon kell végbemennie.⁵⁷ Az említés gyakorisága nála egyáltalán nem mennyiségi kérdés, és a legkevésbé sem annak a sztereotípiának az ismételtetése, hogy a változás a megszokott kényelméhez képest mindig bizonyos kockázattal jár. Nem lehet eléggé értékelni *Roger Scruton* ama meglátását, hogy a konzervativizmus nemcsak a liberalizmushoz viszonyul, hanem az *anarchiához* is, mert voltaképpen arra való reakcióként, annak tagadásaként öltött határozott alakot.⁵⁸ A konzervatív gondolkodás számára

⁵⁵ James Madison, no. 10, in HAMILTON–MADISON–JAY 1961: 82 [1998: 97].

⁵⁶ JANDA–BERRY–GOLDMAN 1996: 70.

⁵⁷ EGEDY 2014: 17.

⁵⁸ SCRUTON 1995: 19.

a legfélelmetesebb anarchia a *forradalom*. A forradalomnak mindig vannak okai, amely okok viszont következményei valamely megelőző történelmi jelenségnek. A később okká váló következmények és a bennük rejlő veszélyek felismerésére akkor nyílik a *józan ész* szerinti lehetőség, ha az egész láncolatot a meglévő tapasztalatok alapján tekintjük át. Ha túl nagy ugrást teszünk előre a jövőben, akkor a múlt és a jelen összefonódásának biztos bázisára nem számíthatunk. Elveszítjük azt a szemléleti fogódzót, amely a *rendhez* köt minket, mert a rend maga az a fokozatos beosztottság, amelyet már ismerünk. *Egedy* a konzervatív gondolkodás legjobb hagyományaihoz sorolható empátiával idézi *Clinton Rossiter* tézisét – aki egyébként *A föderalista* általam használt angol nyelvű kiadásának pompás előszavát is írta –, miszerint: az amerikai alkotmány működőképességét elsősorban annak köszönhetette, hogy nagyon kevés újdonság volt benne, viszont bőven merített a gyarmati időszak majdnem 200 évének tapasztalataiból és hagyományaiból.

Az amerikai alkotmány eszméjét a konzervatív gondolkodás szülte. Ezt az általánosan osztott véleményt *Egedy Gergely* is magáévá teszi, de úgy, hogy kimutatja annak a gondolkodásnak a konzervatív elemeit, amely az eszméhez vezetett, majd az eszméhez kapcsolódva nyit újabb perspektívát. Lehet az alkotmánynak liberális irányú morális olvasata – mint azt *Dworkin* nagyszabású vállalkozása mutatja⁵⁹ –, a gondolkodó fantáziának azonban gátat szab az eszmék eredeti konzervativizmusa. Azt az állítást is megkockáztatom, hogy az amerikai alkotmányeszmé *csakis* konzervatív gondolkodásból sarjadhatott ki. Ez a gondolkodás a tapasztalatból szűri le az eszmét, és ez az irányultság jó esélyt és megbízható mércét ad ahhoz, hogy az eszme hidat képezzen múlt és jövő között. A konzervatív gondolkodásban – hogy úgy mondjam – az eszme úton van, nem pedig a történelmi idő különböző pontjain hagyott emlékmű, amelyet, ha szükségesnek vagy inkább hasznosnak mutatkozik, időnként meglátogatunk, és szóvirágokkal elborítunk. A francia gondolkodás racionalizmusa a tapasztalatok folyamatosságával, egymásra épülésével nem tudott, de nem is akart foglalkozni, és bizonyos értelemben úgy vélte, hogy az eszme tiszta lapot teremt, de egyszersmind az az íróeszköz is, amellyel először lehet arra a lapra sorokat írni. Jól érzékelteti ezt a gondolkodási módot *Sieyès abbé*, a nagy politikai kaméleon megjegyzése, aki szerint az alkotmányozás lényege a döntés: ha nincs alkotmány, de az adott esetben jól jönne, mi sem egyszerűbb, mint csinálni egyet.⁶⁰ A „tiszta lap” gondolkodás hatásának lenyomatait könnyen megpillanthatjuk, ha felidézzük: hány alkotmánya volt Franciaországnak akár csak 1848-ig!

⁵⁹ DWORKIN 1995: 1–38.

⁶⁰ SIEYÈS 1999: 42.

Az imént vettem a bátorságot, hogy kijelentsem: vannak eszmék, amelyek csak a konzervatív gondolkodásban alakulhattak ki, ami természetesen nem zárja ki, hogy a gondolkodás más izmusa – megfelelően reflektálva rájuk – a maga perspektívájába illessze őket. Ennek illusztrálására kiválóan alkalmasnak tűnik a *hatalommegosztás* elvének elemzése. Rögtön szeretném leszögezni, hogy a „hatalommegosztás” fogalmat az *amerikai* gondolkodásban kialakult eszme értelmében használom, megkülönböztetve tőle a hatalmi ágak – vagy szerintem szerencsésebb elnevezéssel –, a „hatalmak elválasztásának” (*separation of powers*) elvét,⁶¹ amelyet *Montesquieu* írt körül. Megkísérlem kimutatni, hogy a hatalommegosztás *par excellence* konzervatív eszme, míg a hatalmak elválasztása egyszerű technikai követelmény. *Egedy Gergely* nem véletlenül hangsúlyozza több eszmével és elgondolójával kapcsolatban a konzervatív szemlélet antropológiai pesszimizmusát,⁶² ez a kissé borús égbolt mégis ad annyi fényt, amennyi ahhoz szükséges, hogy egy eszmét tisztán lássunk. A hatalommegosztás eszméje ugyanis az antropológiai pesszimizmus talajába van ültetve.

Nemcsak az ember cselekedhet jól és rosszat egyaránt, hanem kisebb-nagyobb közösségei, így maga az állam is. Az ember életét nem lehet „ágazatokra” osztani, és azt elvárni, hogy valamelyik ösztönözze vagy korlátozza a többit, aszerint, hogy azokban éppen a jó vagy a rossz nyilvánkozik-e meg. Az emberi élet nem lehet „mérésékelt”. Nem is beszélve arról, hogy az ember világra való nyitottsága miatt szabad, a jó és a rossz mérlege így hát csak a „Nagy Elszámolás Órájában” vonható meg. Az állam „antropológiai” sajátosságai sokban megegyeznek az emberével, vele szemben azonban a pesszimizmus intézményesítése lehetséges és szükséges is. A hatalom mérsékelhető, és ennek intézményes kifejezéseként az uralom is. A hatalom mérséklődésére vezet, ha társadalmi és politikai alapja összetett, *plurális* szerkezetű. Közvetlen érdek áll szemben közvetlen érdekekkel, a hatalommegosztás *szociológiai* dimenziója tehát azt mutatja meg, hogy minden érdek – természetesen nem egyforma mértékben, de – korlátozza és mérsékli a többi nyers erejét. A hatalommegosztás alkotmányos vagy *normatív* oldala azt az állami szerkezetet tartalmazza, amely a szociológiai hatalom megoszlásának tükörképeként az uralom gyakorlásának funkcióit osztja szét az intézmények között. A hatalom szociológiai jellegű *megoszlása* és az uralom formáinak normatív jellegű *megosztása* annak a döntő feltételnek a teljesülésén alapul, hogy a struktúra elemei *egyensúlyban* vannak.⁶³ Ha az egyensúly megbomlik, a struktúra érintett eleme már nem képes a többi korlátozására és mérséklésére. Az egyensúly

⁶¹ VILE 1998: 13.

⁶² EGEDY 2014: 96 skk., 265 skk., 315 skk., 445 skk.

⁶³ VILE 1998: 132–133.

felbillenése esetén a hatalmak elválasztása akár sértetlenül is fennmaradhat, de mérséklő funkcióját elveszti, olyan kincsesláda lesz, amelyben nincs semmi.

A hatalommegosztás amerikai eszméje azon nyugszik, hogy a hatalom társadalmi és politikai megoszlásának van realitása, erre pedig ráépíti a *súlyok és ellensúlyok* normatív intézményi rendszerét (*checks and balances*), amely uralmi formaként kifejezi és fenntartja a pluralitások egyensúlyi állapotát. Az egyensúlyban tartott pluralitás intézményei úgy vannak kialakítva, hogy összemoszkodásukkal akadályozzák a nagyobb zavarok kialakulását az alkotmányos rendszerben, illetve ha már bekövetkeztek, enyhítsék káros hatásait, és a zavartalan állapotot minél előbb és minél kisebb veszteséggel helyreállítsák. A hatalommegosztás lényegében az alkotmányos rendszer önkorrekciós képessége. Ilyennel a *Montesquieu* nevéhez kötött hatalmi ágak elválasztásának doktrínája nem rendelkezik, és a visszaélések ellen – amelyeket a korabeli irodalom általában a zsarnokság névvel illet – sem nyújtanak védelmet. A hatalmi ágak elválasztásának hiánya ugyan gyakran vezet zsarnoksághoz, de nem szükségszerűen. Azóta tételezik fel a két jelenség közötti ok-okozati viszonyt, amióta az elv a 18. században bekerült a politikai filozófia fogalmi készletébe. Az egy kézben összpontosuló hatalom zsarnoksága *kontra* hatalmi ágak elválasztása doktrína magyarázó értéke erősen korlátozott, mert olyan zsarnokság is van, amelyben az említett elválasztás megtörtént. A hatalommegosztás eszméje – a hatalmak elválasztásától eltérően – dinamikus és perspektivikus eszme, amely keretbe foglalja a hatalmak egyensúlyának rendjét, érzékenyen jelzi az egyensúlyvesztés tényeit, és az egyensúlyt veszített uralom elfajulása ellen intézményes gyógymódot is kínál. Mindezzel a mértékvesztett folyamatok pusztító klikkharcokba, lázadásokba, polgárháborúba, forradalomba torkollásának alkotmányos alternatívája. Érthető és jogos tehát, hogy *Egedy Gergely* a hatalommegosztás amerikai eszméjét a konzervatív gondolkodás mesterművének tartja.⁶⁴ Véleményét maradéktalanul osztom.

A hatalommegosztás eszméjét az útjára bocsátása óta eltelt több mint 200 évben számos esetben félreértették, illetve – nem egyszer tendenciózusan – félremagyarázták. A kritikusok, alkalmasint a vádlók fő érve az volt, hogy az államhatalomnak fogalmi eleme az oszthatatlanság. Ha az államhatalmat megosztják, akkor ez annak gyengüléséhez, végső fokon az állam széthullásához vezet. Aki a hatalom egységét tagadja, az magát az államot tagadja. A hatalommegosztás elve azonban nem áll ellentétben az államhatalom egységének követelményével. A megosztás azt jelenti, hogy meghatározzák azokat az intézményeket, amelyek funkciókörüket keretein belül hozzáférhetnek az egységes államhatalom adott részének eszközeihez. *Richard E. Neustadt*

⁶⁴ EGEDY 2014: 59.

az elnöki hatalomról szóló kiváló könyvében úgy fogalmazza meg a hatalommegosztás lényegét, hogy az olyan rendszer, amelynek kormányzatát a hatalmon *osztzkodó* különféle intézmények alkotják (*a government of separated institutions sharing powers*).⁶⁵ A kritikusok és a vádaskodók érvelése mindemellett egyébként abszurd is. Ha ugyanis az államhatalom egysége azon múlna, hogy hány intézmény vesz részt gyakorlásában, akkor arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy valójában csak az az államhatalom egységes, amelyben a hatalom teljességét, az állam összes funkcióját egyetlen szerv vagy személy gyakorolja. Ez pedig a *vezérállam* (*Führerstaat*) doktrínája,⁶⁶ amelynek a gyakorlatba való átültetése esetén nem sok tér maradna arra, hogy eszmékről, konzervativizmusról, gondolkodásról gondolkodjunk.

Madison, akit *Egedy Gergely* is az amerikai alkotmány atyjának tekint, a hatalommegosztás szükségességének és módjának vizsgálatát a *szabadság* oltalmazásának aspektusából vázolja fel. Hogy a szabadságot az állam védelmébe vehesse, nem nélkülözhető, hogy a hatalmi ágaknak valamiféle részleges befolyásuk legyen egymás tevékenységére. Az elkülönítés tehát nem abszolút, mértéke az, amit egy szabad kormányzat természete megenged, és ami összeegyeztethető azzal a kapcsolatrendszerrel, amely az alkotmány egész szövődékét az egység és a barátság kötelékében (*in one indissoluble bond of unity and amity*) összefűzi. Az alkotmányos kötelék nem vezethet oda, hogy egy-egy hatalmi ág jogköreit egy másik közvetlenül és teljesen irányítsa vagy bénítóan befolyásolja (*none of them ought to possess an overruling influence*). Ugyanakkor a hatalomban benne rejlik a hatáskör túllépésének lehetősége, s ezt a hatalmi ágak közötti kapcsolatnak meg kell akadályoznia. „A kormányzati jogkörök úgy oszlanak meg és egyensúlyozódnak egymás között, hogy egyikük se léphessen túl (*transcend*) a törvényes korlátokon anélkül, hogy a többi ne korlátozza és fékezze eredményesen (*effectually checked and restrained*) e törekvéseiben.”⁶⁷ És talán ez *Madison* legfontosabb kijelentése: a leghatékonyabb biztosíték a hatalom összpontosulásával szemben, „ha megadjuk a hatalmi ágak irányítóinak a szükséges alkotmányos eszközöket (*constitutional means*) és a személyes indítékokat (*personal motives*) ahhoz, hogy ellenálljanak a többiek hatásköri túllépéseinek (*encroachments*)”. „Becsvággyal (*ambition*) becsvágynak kell szembeszegülnie. Az emberi érdekeket (*interest of the man*) össze kell kapcsolni a helyi alkotmányos jogokkal (*constitutional rights of the place*).”⁶⁸

⁶⁵ NEUSTADT 1990: 29.

⁶⁶ CSEKEY 1936: 168, 170.

⁶⁷ James Madison, no. 47–48, in HAMILTON–MADISON–JAY 1961: 304, 308, 311 [1998: 359, 364–365, 368].

⁶⁸ James Madison, no. 51, in HAMILTON–MADISON–JAY 1961: 321–322 [1998: 380–381].

Michael Oakeshott a konzervatív beállítottságot tárgyaló már hivatkozott esszéjében e gondolkodásmód több tartalmi és stílusbeli sajátosságát említi. Közülük azok, amelyeknek közvetlen erkölcsi irányultsága van, akár általános érvényű értékmérőnek is tekinthetők. Erre tekintettel nem nagyon cáfolható az az állítása, hogy „kevés olyan tevékenységünk van, amely soha nem igényli, hogy a konzervativizmusra irányuló hajlammal kapcsolódjon össze”.⁶⁹ A konzervatív beállítottságú ember szerint nem az a gondolkodás és az eszmék célja, hogy szenvedélyeket és indulatokat szítsanak, hanem az, hogy a mérséklet erényét oltás a természetüknél fogva amúgy is szenvedélyes és indulatos emberekbe. *Oakeshott* gondolata már csak azért is kedves az eszemnek és a szívemnek, mert lényegében egybeesik azzal az intellemmel, amelyet *Madison* is megfogalmazott mintegy 200 évvel korábban: „igen veszélyes, ha indulatait (*public passions*) felkeltve megzavarjuk a népesség nyugalmát.”⁷⁰ Ezért fontos ismét nyomatékosítani az egymást korlátozó, helyükön tartó hatalmak *erkölcsi köteletségét és felelősségét* az „egység és barátság” (*unity and amity*) kötelékeinek fenntartásáért. A hatalommegosztás eszméjében a hozzá tartozó erkölcsi *erény* szükségessége is benne foglaltatik. *Oakeshott* kitér arra is, hogy a szenvedély nem bűn, de csillapítása nélkülözhetetlen, ha azt szeretnénk elérni, hogy az embereken ne legyen úrrá a kölcsönös csalódás, amikor érdekeik összeütköznek, és egyikük sem érheti el azt a célt, amelyet szenvedélye tűzött elé.⁷¹ Nem kell és nem is lehet szükségképpen következményként feltételezni, hogy az érdekek ütközése után a kölcsönös elismerés megnyugtatóan felemelő állapotába kerülünk. Nemcsak az államfelfogásáról, a hatalommegosztás eszméjéről, hanem a konzervatív gondolkodásról is sokat elárul *Oakeshott*, midőn kijelenti, hogy a kormányzat arra is való, hogy gondoskodjék számunkra arról a *skepticizmusról*, amelyről az ember idő vagy hajlandóság hiányában nem tud gondoskodni.⁷² A józan *skepticizmus* ugyanis a bizonytalankodó ember – és ki ne lenne legalább néha az – *szabadságának* egyik forrása. Mert a szabadság valamiképpen mindig a távolságok, az arányok, a mértékek megtartásáról szól. Egy kitűnő írásában a *skepticizmusról* és a *pesszimizmusról* elmélkedve *Roger Scruton* megemlíti azt a hasznót, amely a belátás képességében áll: nem születünk szabadnak, a szabadság olyasmi, amit megszerzünk.⁷³

⁶⁹ OAKESHOTT 2002: 442.

⁷⁰ James Madison, no. 49, in HAMILTON–MADISON–JAY 1961: 315 [1998: 373].

⁷¹ OAKESHOTT 2002: 450.

⁷² OAKESHOTT 2002: 451.

⁷³ SCRUTON 2011: 47.

Egedy Gergely eszmetörténeti írásait forgatva az olvasó legalább háromszoros élményhez – mondhatnám: szellemi vagyonosodáshoz – jut. Birtokába kerül olyan ismereteknek, amelyek megszerzésére addig nem volt módja, vagy csak azok szegényes készletével rendelkezett. Kézbe kapja továbbá az olvasó az eszmék felnyitásához a kulcsot. *Egedy* ugyanis nemcsak az eszmék fogalmi elemeiről beszél, hanem arról az útról is, amely az eszmetörténetben és saját gondolkodásában hozzájuk vezetett. Az utóbbi azok számára minta igazán, akik a szerző szemérmessége ellenére felismerik a megtalálás örömét. A gondolkodás folyamata nála önálló jelentőséggel bír. Harmadjára: nem hagy kétséget afelől, hogy az eszmei gondolkodás értékválasztás, s ezzel a sokszor szégyellnivaló, haszontalan kacatok közé dobott gondolkodói *erény* rehabilitálása mellett tesz hitet. Az eszme – ahogy *Platón* tanította⁷⁴ – az erényben (*ἀρετή*) nyeri el végső alakját, a tudás bizonyosságát, a lélek pedig zavartalanságát.

Egedy Gergely elegáns gondolkodó.

Elegant Thinking

Our thoughts are limited to what language can express. Language is not only a means of communicating ideas but also a tool for understanding the world. The use of language is both a marker of one's knowledge of the world and of the personality that relates to the world through language. The style of human thought is determined by ideas. Ideas are a form of thinking characterised by contextuality, an attempt to be situated within the totality of thought. Another criterion is perspectivity, an openness to enriching the content and form of thought. Gergely Egedy is a researcher and representative of conservative ideas. Being conservative is an attitude, the paradigm of which is to think backwards but live forwards. To be conservative is to find a peaceful, enjoyable, and risk-free path between the past, present and future. The history of political ideas provides an excellent platform for Gergely Egedy to demonstrate how the conservative spirit can meet this challenge. He argues that some of the political ideas of our time, considered to be of outstanding value, could only have been created by a conservative mindset. The elegance of Gergely Egedy's thinking is the recognition that we do not simply have ideas, we choose them. Ideological thinking is elegant when it is responsible.

⁷⁴ PLATÓN 1989: 348c–360e, 427c–439a.

Felhasznált irodalom

- BERLIN, Isaiah (1996): *Az emberiség göcsörtös fája. Fejezetek az eszmék történetéből*. Ford. Pap Mária. Budapest: Európa.
- CHAMBERLAIN, Houston Stewart (1912): *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*. München: F. Bruckmann.
- CONCHA Győző (2005): *A konzervatív és a liberális elv*. Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor.
- CSEKEY István (1936): A német vezéri állam. In *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog- és Államtudományi Szakosztályában tartott előadások, 22*. Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó.
- DESCARTES, René (1980): Szabályok az értelem vezetésére. In René DESCARTES: *Válogatott filozófiai művek*. Ford. Szemere Samu. Budapest: Akadémiai, 97–167.
- DESCARTES, René (1994): *Elmélkedések az első filozófiáról*. Ford. Boros Gábor. Budapest: Atlantisz.
- DWORKIN, Ronald (1995): *Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution*. New York: Oxford University Press.
- ECO, Umberto (1998): *A tökéletes nyelv keresése*. Ford. Gál Judit, Kelemen János. Budapest: Atlantisz.
- EGEDY Gergely (2005): *Brit konzervatív gondolkodás és politika (XIX–XX. század)*. Budapest: Századvég.
- EGEDY Gergely (2014): *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban*. Budapest: Századvég.
- FUKUYAMA, Francis (1994): *A történelem vége és az utolsó ember*. Ford. Somogyi Pál László, M. Nagy Miklós. Budapest: Európa.
- HAMILTON, Alexander – James MADISON – John JAY (1961): *The Federalist Papers*. New York – Scarborough, ON: Mentor Books. [Magyar nyelven: Alexander HAMILTON – James MADISON – John JAY (1998): *A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról*. Ford. Balabán Péter. Budapest: Európa.]
- HAYEK, Friedrich A. (2006): *The Constitution of Liberty*. London – New York: Routledge.
- HEIDEGGER, Martin (1967): *Vom Wesen der Wahrheit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HEIDEGGER, Martin (1967): *Vom Wesen der Wahrheit*. In Martin HEIDEGGER: *Wegmarken*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin (2003): Az igazság lényegéről. In Martin HEIDEGGER: *Útjelzők*. Budapest: Osiris, 173–195.
- HERDER, Johann Gottfried (1978): Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról. In Johann Gottfried HERDER: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások*. Ford. Imre Katalin, Rozsnyai Ervin. Budapest: Gondolat, 41–45.
- HUIZINGA, Johan (1930): *Amerikanischer Geist*. In Johan HUIZINGA: *Wege der Kulturgeschichte. Studien*. München: Drei Masken, 357–377.
- JANDA, Kenneth – Jeffrey M. BERRY – Jerry GOLDMAN (1996): *Az amerikai demokrácia*. Ford. Csobán Eszter. Budapest: Osiris.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm (2005): *Újabb értekezések az emberi értelemről*. Ford. Sallay Viola, Boros Gábor, Kékedi Bálint, Moldvay Tamás. Budapest: L'Harmattan.
- LÉVINAS, Emmanuel (1997): *Nyelv és közelség*. Ford. Tarnay László. Pécs: Jelenkor–Tanulmány.
- LUKACS, John (2005): *Egy nagy korszak végén*. Ford. M. Nagy Miklós. Budapest: Európa.
- LUKÁCS György (1974): *Az ész trónfosztása. Az irracionista filozófia kritikája*. Budapest: Akadémiai.
- MANNHEIM Károly (1995): *A gondolkodás struktúrái. Kultúraszociológiai tanulmányok*. Budapest: Atlantisz.
- MARX, Karl (1957): A hegeli jogfilozófia kritikájához. In Friedrich ENGELS – Karl MARX: *Marx–Engels válogatott művei I*. Budapest: Kossuth, 378–392.

- NEUSTADT, Richard E. (1990): *Presidential Power and the Modern Presidents*. New York: The Free Press.
- NISBET, Robert (1996): *Konzervativizmus: álom és valóság*. Ford. Beck András. Pécs: Tanulmány.
- NORTH WHITEHEAD, Alfred (1979): *Process and Reality*. New York: The Free Press.
- OAKESHOTT, Michael (2002): Konzervatívnek lenni. In Michael OAKESHOTT: *Politikai racionalizmus*. Ford. Kállai Tibor, Szentmiklósi Tamás. Budapest: Új Mandátum.
- PLATÓN (1989): *Az állam*. Ford. János István. Budapest: Gondolat.
- POLÜBIOSZ (2002): *Polübiosz történeti könyvei I*. Ford. Muraközy Gyula, Forisek Péter, Kató Péter, Sipos Flórián, Patay-Horváth András. Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor.
- RADBRUCH, Gustav (1973): *Rechtsphilosophie*. Stuttgart: K.F. Kohler.
- RORTY, Richard (1994): *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*. Ford. Boros János, Csordás Gábor. Pécs: Jelenkor.
- SAJÓ András (1995): *Az önkorlátozó hatalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézet.
- SCRUTON, Roger (1995): *Mi a konzervativizmus? Válogatott esszék*. Ford. Jónás Csaba. Budapest: Osiris.
- SCRUTON, Roger (2002): *A konzervativizmus jelentése*. Ford. Szabó Péter. Budapest: Novissima.
- SCRUTON, Roger (2011): *A pesszimizmus haszna és a hamis remény veszélye*. Ford. Csordás Gábor. Budapest: Noran Libro.
- SIEYÈS, Emmanuel Joseph (1999): Mi a harmadik rend? In HAHNER Péter (szerk.): *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Budapest: Osiris, 36–43.
- SZABÓ Miklós (2003): *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Budapest: Új Mandátum.
- TÖNNIES, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor, Tatár György. Budapest: Gondolat.
- VILE, Maurice John Crawley (1998): *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund.
- WITTGENSTEIN, Ludwig (1992): *Filozófiai vizsgálódások*. Ford. Neumer Katalin. Budapest: Atlantisz.
- WOOD, Gordon S. (1998): *The Creation of the American Republic 1776–1787*. Chapel Hill, NC – London: The University of North Carolina Press.